

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

עיון ב"דרך הרוח" לעמוס עוז, כתב אלכס רויטמן

[על הכותב](#)

[תקציר הסיפור](#)

[פירוק הסיפור למשפטי מפתח](#)

[הממד בדור האבות](#)

[הבן](#)

[האב](#)

[רוח \(הקודש?\)](#)

על הכותב

עמוס עוז, זוכה פרס ישראל, הוא מעמודי התווך של הספרות הישראלית. הוא נולד בירושלים בשנת 1939. אחרי התאבדותה של אמו, בגיל 14 עבר לגור בקיבוץ חולדה אצל זוג הורים מאמצים. היום מתגורר בעיירת הפיתוח ערד.

אביו היה ד"ר לספרות, דודו מבקר הספרות האגדי פרופ' יוסף קלוזנר ואמו אשה משכילה ורגישה שהארץ נהייתה עבורה למשא קשה מנשוא. כבר מיסודות ביוגרפיים אלו מתחילה להתעצב דרכו הספרותית המשקפת את דור המדינה המטלטל. התנועה מירושלים וכובדה הרוחני, מאביו ודודו שייצגו את רוחו ההגותי והאמנותי של הדור הקודם, האם בנפשה הקרועה ויחסה הקשה אל הארץ והקיבוץ כמרחב בו מתקיימים יחסים מורכבים עם הסוציאליזם והקולקטיב. הקיבוץ כמקום של הגשמת האידיאלים אבל גם של הזרות, הבדידות והיכולת לקרוא תיגר על נורמות.

במרוצת השנים היצירה הספרותית של עוז וכתביו ההגותיים משמשים כמגדלור רוחני ופוליטי של החברה הישראלית בנושאי הכואבים. הסכסוך הישראלי-פלסטיני, חיפוש הזהות היהודית, ההגשמה הציונית, המתחים החברתיים והעדתיים. עוז היה מעמודי התווך של "דור שלום" ונחשב בעיני רבים לדוברו של השמאל הציוני. יתרונו הגדול של הסופר אומר עוז הוא ביכולתו ^[1] הייחודיות "...אין המשוררים מתעסקים במילים כמו שהמאהב מתעסק בזרי-פרחים אלא כמו הבקטרילוג בבקטריות (חיידקים) יש לפעמים הם מסוגלים לגלות חולי או תחילת מגיפה לפני אחרים... והדבר השני שהסופרים מבינים בו טיפ-טיפה יותר הוא מה עובר על הזולת".

הסיפור "דרך הרוח" פורסם בספרו הראשון, בשנת 1965 "ארצות התן". סיפורים המתארים את הקיבוץ ואת הפרא המתפרץ מסביבו ו(בתוכו).

תקציר הסיפור

הסיפור מתרחש ביום העצמאות, ה' באייר מהזריחה ועד הליל. במרכז הסיפור עומד האב, שמשון שיינבוים (אילן טוב) ובנו גדעון שנהב המתכונן לצניחת ראוה. דרך עיניו של מספר כל יודע הצולל אל תודעתו של האב אנו מתוודעים ליחסים הסבוכים בין האב והבן המייצגים את המתח הבין דורי בישראל בשנות השישים.

כבר בראשית הסיפור נמסר לנו שגדעון הולך למות. מכאן אנחנו עוקבים באירוניה טראגית אחר ההכנות המקבילות של השניים. גדעון נרגש שכן הצניחה תהיה מעל הקיבוץ בו גדל. האב שמשון, הוא איש רוח סגפני ונוקשה שרואים בו סמל. ההכנות של גדעון מלוות בציפייה ובהתעלות ומחשבותיו של האב מסוכסכות, טרודות על ידי חלום לא ברור וחושפות את יחסו

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

המורכב אל בנו שרק לאחרונה החל לראות בו פוטנציאל ליורש.

הצניחה של גדעון משתבשת. כדי להתבלט הוא פותח את המצנח הנוסף ומשב רוח המפלחת את השרב הכבד מושכת אותו אל חוטי החשמל בהם הוא מסתבך. בעוד גדעון תלוי בין החיים והמוות נראים הנסיונות להצילו כאבסורדיים ובמיוחד נחשפים הרגשות האמיתיים של האב כלפיו. זאקי, אחיו למחצה של גדעון, בנו הדחוי, הצעיר והמחוצף של שמשון הופך לראש העולבים והמתריסים. מפקד הפלוגה, שמשון וחברי המשק כולם גוערים בגדעון ומתחרים ביניהם על הבכורה במבצע ההצלה.

הסיפור מסתיים כאשר זאקי (עזריה) עולה על הסולם וכמעט ומצליח לשחרר את גדעון מרצועות המצנח. מול פניו בהם רואה גדעון את השתקפותו המפלצתית הוא נטען בכוחות אחרונים. בפרפורים אחרונים הוא מרים את עצמו ואוחז למוות בכבלי החשמל.

הפסקה האחרונה מתארת את תהלוכת השכול, אותה מוביל שיינבוים "כאב שכול העטוף בהילה של ייסורים". כשהוא חולף באחת מערוגות הני שהיו פעם באחריותו, הוא מלטף לראשונה באהבה את ראשו של הילד זאקי. רגעים קצרים אחר כך התמוטט "הזקן" לתוך הארוגה. הסיפור מסתיים בתיאור פיוטי של הרוח השוברת שוב את השרב הלילי בסיומו של יום.

פירוק הסיפור למשפטי מפתח:

פרק א'

- "יומו האחרון של גדעון נפתח בזריחת שמש נהדרת" – הפתיחה באירוניה טראגית.
- "לבסוף עלה הכדור המלובן, הוטח ברוכסי העננים והבקיע אותם" תיאור הזריחה כמעשה אלים.
- "אבל גדעון היה איטי, מראה הזריחה עורר בו איזה התרגשות יגעה, אולי געגועים לא ברורים...עד שדחפו אותו מאחורו ואמרו נו זוז כבר" הצגת דמותו החלושה והחולמנית של גדעון שמפגר אחרי קצב ההכנות של הפלוגה.
- "הוא פתאום נזכר שהיום ה' באייר...המונים ימתינו לצונחים גם הנערות...כאשר יגעו רגליו ברגבי השדה יקיפו אותו ילדי הקיבוץ ויקפצו ויצעקו לו הנה גדעון שלנו" הפנטזיה הילדותית כמעט של גדעון להוקרה וקבלה.

פרק ב'

- "היה אביו של גדעון יושב אל מכתבתו. קיץ וחורף ללא פשרה" – שמשון שיינבוים בניגוד לבנו מקדם את היום ועומד על טיבו. דמותו נוקשה ומגוייסת.
- "אמת, חג גדול היום, אבל אין חוגגים בבטלה כי אם בעבודה...עד שתגיע השעה להשקיף בצנחים ואולי בגדעון אם לא ייחלה". עקרון העבודה מוצג כעקרון ברזל וגדעון כבר מצטייר כחלש תמידי בעיני אביו.
- "ככל שלמד להבין לחולשות הזולת וסטייתיו הרעיוניות, כך גברה בו אכזריותו כלפי חולשותיו שלו. זה עשרות שנים לוחם הוא מלחמת גוף ורוח על חזון נעוריו...עדיין אין שמשון אב שכול אבל קלסתר פניו מתאים מאין כמוהו לשאת הילה זאת" שמשון מוצג באופן כמעט נלעג כדמות אידיאלית. האיש שבעצמו הפך לחזון.
- "הפיכחון לא נטל משמשון שיינבוים את תום הלב שפיעם בו מאז נעוריו. ..כאבות אבותיו השלמים והיראים...כולו מקשה אחת של חזון והגשמה, לא ידע רפיון ולא נכשל בחולשת הדעת". שמשון מתואר כהמשך גזע אצילי, כמי ששילב את ימיו בעבודה בשדה ובכתיבה, מי שהביא את עצמו לידי שלמות גופנית ורוחנית תוך ויתור

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

עצמי למען רעיון נשגב יותר.

- **"מפעל חייו עלה לו בוותור מכאיב על הקן המשפחתי. ..רק בגיל חמישים ושש שנה נשא לאישה את רעיה גרינשפן ואחר כך שב ונפרד ממנה והתרכז בהגות..הרכילות מייחסת לחלציו לפחות אחד מזאטוטי הקיבוץ וגם במקומות אחרים רווחות אגדות".**מצטיירת דמות מורכבת של שמשון עם לעג סמוי של המספר. הוא לא כולו נזיר סגפני כפי שהוצג קודם אלא איש שחי מעל המוסר המקובל. הוא אינו קושר עצמו ולא מתחשב ברגשות האנשים מצד אחד ומצד שני מדגיש את אוננו וכוחו הגברתי. כאן ניטע הרמז הראשון שזאקי הוא בנו.
- **"בגיל חמישים ושש החליט שמשון שיינבויים שראוי לו להוליד בן יורש אשר יישא את חותמו ואת שמו אל הדור הבא. ..לעניין הזה היו הדים שונים וגם קדמו לו לבטים לא קלים בלבו של שמשון שיינבויים עצמו".** התקוות שתלה בגדעון כדי שיהיה יורשו הרוחני.
- **"כאן אין תמונה ברורה. בתוך הברכה היו דגי זהב. ילד מילא את הברכה בצינור גומי שחור. אז החלטתי להפסיק את העניין תיכף ומיד, אבל הילד לא רצה לשמוע בקולי...הלכתי והלכתי עד שגיליתי פתאום שאני הולך בעיגול ושהצינור לא מחובר אל שום ברז כי אם פשוט חוזר אל הברכה ויונק ממנה מים".** החלום המוזר והסמלי של שמשון החושף את יחסיו עם בניו.

פרק ג'

- **"לאחר פרידתו מרעיה גרינשפון לא זנח שמשון את חובותיו כאב רוחני ולא הסתלק מאחריות...הוא שפך על הילד מגיל שש או שבע את קרני אישיותו. אמנם הילד אכזב קצת...בילד כמו גדעון לא מייסדים שושלת. " שמשון ראה בגדעון מעין כלי שלתוכו הוא יכול לשפוך את מהותו הרוחנית. אמנם גדעון רחוק מאוד מלהידמות לאביו.**
- **"כל ימי ילדותו היה אפו נוזל..ילד איטי, נבוך, סופג מכות ועלבונות ואינו מחזיר אפיים..נערות היו שוברות אל לבבו..מדבר לאט, חושב לאט, אינו מתבלט..שיריו ללא שאר רוח".** הוא תשלילי של האב.
- **"הוא הופיע פתאום וביקש משמשון לחתום על הסכמתו לגיוס לחיל צנחנים...שם הפכו אותו לגבר. שילך. " ההתגייסות לצנחנים היא מפתיע והיא מסומנת כאפשרות למפנה חשוב באישיות שלו. שמשון דוחף את הילד לגיוס גם אחרי סירובה העיקש של אמו.**
- **"מאז גיוסו השתקע ביתר שאת ביצירה ההגותית..טביעות אצבעו לא תימחה..בלוריתו גדושה..שריריו שקטים וחזקים..קשור בטבואו אל אדמת קיבוץ הפרק מסתיים באופן אירוני בתיאורו של שמשון שוב כהיפך הגמור מבנו גדעון.**

פרק ד'

- **"יומו האחרון של גדעון נפתח בזריחת שמש נהדרת..כל הלילה חלם חלום-לא חלום, מראה שלכת ביערות צפוניים, אפלים" מחשבותיו של גדעון ממחישות את דעתו של אביו עליו. הוא נודד במחשבות אך ארצות אחרות ומתרגש לקראת השלכת שלו עצמו.**
- **"אהבת נפש אהב גדעון את הנפילה המתוקה..פתאום כשאתה ברק ברוח נפרשת החופה..זרוע גברית, שלווה נחרצת ועצרה שלא תתהולל עוד... אתה יורד לאט כאילו יש לך ברירה..וכאילו ההחלטה היא בידך" הקפיצה מהמטוס מתוארת באור מאוד רומנטי והיא מימוש הפנטזיות של גדעון, הזרוע האבהית מצד אחד ומצד שני השליטה על החיים שלו עצמו.**
- **"גם זקני המקום יפשילו ראשים מיועזים..הזאטוטים ימתינו לגיבורם שירד מהשמים..אמא תצא..שמשון יצפה בחיזיון במבט מהורהר וגא" הצניחה הופכת בעיני רוחו של שמשון לרגע של מימוש כל החלומות שלו".**

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

- "המפקד דיבר אל האנשים שניים-שלושה דברי האהבה ואף כינה אותם בשם מלח הארץ...המטוסים החלו לאגור תנופה שבלעדיה ההמראה לא תיתכן". השרב ממשיך להכות באדמה ובחייילים ומסדר ההמראה מתואר בקצרה, כמעמד בין דמות האב של המפקד והחייילים העומדים לפני טקס התבגרות.

פרק ה'

- "חודשי השירות בצבא רכן חישלו את הנער...הוא מתחיל להתבגר...עליו לשבור שניים שלושה מהם לפני שיעמיד חופה...צאציו של גדעון יהיו להם שני אבות, בני יגדל אותם ואני אפתח לפניהם את הרוח...הדור השני צמח בצל מפעלנו ועל כך הסתבך..אני רואה את גדעון וחבריו, צר לי אבל ייאוש שטחי נודף מהם,שיממון, לגלוג ציני..אינם יודעים לאהוב בכל מאודם ואינם יודעים לשנוא בכל מאודם..אבל אם לא תכיר את ברנר לא יהיה לך שום מושג על ייאוש ואמונה." שמשמון נע בין התקווה המחודשת בבניו של גדעון שעם הצניחה זוכה כביכול גם באון גברי ומבקר את הדור שלו נטול הדרך.

פרק ו'

- "...שדה חרוש שנבחר לנחיתת הצנחנים..תמיד הפליאו עיניו ללכוד את גידולי הפרא..הוא חשב על יורשו שקיבל גן פורח ..והכל מתדרדר ונשחת לנגד עיניו ממש". שמשון בדרכו אל המטס עובר דרך גינת הנוי שלו, שסימלה את החיבור בין עבודת ההגות ועבודת הכפיים, גינה זו נזנחת על ידי הדור הצעיר.
- " זה מותר לכם ? הכל מותר לכם ? הכל הפקר ?...הוא דילג אל בין השיחים וחרץ לשון...זאקי, עזריה, על פי חשבון חפוז הוא ודאי בן אחד עשרה. פרא אדם. עיר. "אנחנו נרמזים כאן לבנו הלא מוכר של שמשון שמתגרה ואינו חושש מאביו.
- "הפסיפס המחוץ הפיק מיזוג נדיר של גאווה, הרהורים והם רמז כלשהו לאירוניה מרוסנת היטב" שמשמון מתואר מהצד במילותיו שלו, מעין פסל.
- "שפתיו של שמשון נפשקו מעט..דבוקה ראשונה של צנחנים נפלטה...דמויות זעירות, כהות, התפזרו בחלל כמו גרגרים מכף איכר בתמונה ציונית". הסמליות משתלטת על המציאות וצנחנים נזרעים בחלקה החרושה ונדמה שמשמון מתחיל בהזרעה חדשה, בעיבורה של האדמה.
- "כשהגיע שעתו של גדעון חישק הנער את שיניו, אימץ את ברכיו וכמו נולד לתוך האור השרבי זינק ונפל..הוא נפל בלב שמח..אף פעם בחייו לא טעם אהבה כה עזה ומסמרת בגב." הקפיצה של גדעון משלימה את הזווית של האב ומתוארת כלידה.
- "כהרף עין חש כאילו יד לא נראית מושכת אותו חזרה.." הוא מרגיש ביד האבהית
- "הלא אסור לי להיבלע בתוך ההמון...הלא זה אני ואותי הם אוהבים..כאשר נפרשה עליו החופה השנייה...שיכור מאושר סקר את מאות המבטים שננעצו בו. " גדעון צונח כמעין חתן וזהו הרגע הגדול ביותר שלו.

פרק ז'

- "צעקת החרדה שבקעה בבת אחת ממאה גרונות לא יכלה להגיע אל אוזני הנער..הוא הוסיף להתערסל אט-אט אל עבר קו החשמל המרכזי הממותח על עמודים ענקיים". ההתרסקות של גדעון סמלית מאוד. מעין מוות בעריסה כאשר הסמלים הפאליים, העמודים בולעים את גבריותו שרק בצבצה.
- "הוא תפס בשתי ידיו באבזמי המצנח. עיניו היו רווחות ופיו פעור. " מעין תמונת ראי אותה יראה גדעון בפניו של אחיו למחצה בסוף. הוא נטול הבעה והבנה. אפילו עכשיו באופן אירוני, הסוליות שלו מבודדות אותו מפני ההתעלות האחרונה.
- "אל תתווכח עכשיו ! תשתחרר ותיפול..תפסיק ליילל גער בו " שמשון נוטל את השליטה על האירוע לידי ומצווה ללא הצלחה על הילד.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

- **"זרם בכה הנער...פחדן שכמוך, תתבייש לך, פחדן..אתה מוכרח אבל אתה משוגע ופחדן".** שמשון עולב בבנו שאינו מסוגל לאזור עוז ולחתוך גם את הרצועה האחרונה.
- **"פינוקיו, סמרטוט, פחדן עולב שכמוך!...ואז חדלה גם רוח הים".** שמשון עולב בבנו ומגלה את הכינוי שדבק בו מילדותו.
- **"נערה אחת רזה מכוערת ביקשה תקפוץ אלי גידי כלום לא יקרה לך...מעניין אם למישהו היה שכל לטלפן לחברת החשמל ולדאוג שינתקו את הזרם...בדרך הוא שמע מטח יריות..הקצין הבלונדיני ניסה לבתק ביריות את הכבלים".** בין נסיונות נואשים ורומנטים המתחרים על הגבורה לא נשמע קולו השפוי של פעיל קיבוץ .
- **" הוא התנוודד בחלל, רפה, הפוך דומה לגדי שחוט"** דווקא כאשר רואה גדעון את הרופא הזקן ואת הטנדר של העזרה ראשונה מתקרב הוא מנסה לעשות מעשה גבורה שמסתיים אף הוא ללא כלום.

פרק ח

- **"המראה הזה גרם לזאטוטים עליצות היסטרית...מה ראה פתאום גדעון להצטרף אל צחוקם של הילדים?..פינוקיו הפוך אולי תפסיק להסתכל עלינו בעין עקומה".** זאקי הוא הבולט מבין הילדים הלועגים לגדעון והמצב הוא של השפלה מתמשכת.
- **"העיקר הוא לפעול במהירות, מפני שהמצב הוא משפיל. והילדים".** גדעון הוא בושא תלויה לאב. נדמה שהוא השלים עם התבוסה שלו ובעודו תלוי מלמעלה הוא רואה עד כמה קטנים ומגוחכים האנשים. גדעון הוא מעין סכנה רוחנית לדור הצעיר של הקיבוץ.

פרק ט

- **"נדמה היה שהילד מזלזל בחוקי הכובד עצמם, קוף מיואש, לא נזהר, לא נשען, מנתר במרומי השלב העליון, זריז, גמיש, יעיל, עד להשחית".** הקצין כבד הגוף ושמשון אינם מסוגלים לעמוד ביעד אותו הציבו, לשחרר את גדעון בעצמם מהכבלים משום שהסולם רעוע מדי. אבל זאקי הילד מטפס ומקדים את כולם.

פרק י'

- **"..בזיק צלילותו האחרון ראה לפניו את אחיו המכוער וחש את נשיפת אפו על לחייו..חש את ריחו..את השיניים החותכות..אימה נוראה סגרה עליו, כמו מסתכל בראי ורואה מפלצת..הסיוט העיר בו כוחות אחרונים..הוא התנפל אל הכבל וראה אור".** ההשתקפות של זאקי מבעיתה את גדעון, מעין אות מבשר רע. מהו האור שגדעון רואה ?

פרק י"א

- **" מעמדו של אב שכול אופף את האדם בהילה של ייסורים קדושים...הוא יודע אל נכון: עכשיו עליו להיות ליד רעה".** גם התמונה הזאת טעונה באירוניה. אין רגשות של אבדן וצער אלא מעין בימוי של מעמד.
- **"בדרך עבר על פניו הילד זאקי, משולהב, מתנשף, גיבור....הוא ליטף בכבדות את הבלורית המקורזלת והמלאה אבק...הוא מעולם לא ליטף את הילד הזה לפני כן".** המוות של גדעון מעורר את תחושת האחריות האבהית של שמשון כלפי בנו הלא מוכר זאקי. הבן שנתפס עכשיו כגיבור. בגדעון אין מדברים.
- **"דרך הרוח לבוא, לחדול ושוב לבוא. אין חדש".** זהו סופו של הסיפור .

המרד בדור האבות

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

עמוס עוז (ששינה את שמו מקלזנר) פרסם בשנת 1965 את ספרו הראשון "ארצות התן". הסיפור "דרך הרוח" נמנה עם קובץ זה. כבר בספר זה מייצג עוז את המגמה הרעיונית העיקרית של דור המדינה, דור היוצרים המתבסס אחרי הכותבים המכונים דור הפלמ"ח (משה שמיר ואחרים). הכתיבה של דור הסופרים הראשון נמדדה ביכולת לעצב את החברה הישראלית המתהווה ולשקף דרך האמנות את עיקרי האמונה של האליטה הרוחנית והפוליטית. דור המדינה מנסה להתמרד בדור האבות. המרד מתבטא הן בראייה ביקורתית יותר של המציאות, הן בסגנון הכתיבה ובעיקר בעיצוב הגיבורים ותיאור עולמם הפנימי המסוכסך והמנוכר שאין בידי החברה להביאו לידי גאולה.

עם זאת זהו מרד לא פשוט, שכן דור האבות מעורר רגשות מעורבים של יראה והערצה. כך כותב עוז (מתוך הרומן מנוחה נכונה): "גיבורים מסכנים גואלי כל הארץ, כובשי השממה, כובשי היצרים הנוראים, מושיעי ישראל, משוגעים, חולי רוח, מניאקים על כל הראש... לי נתתם הכל אבל לקחתם כפליים כמו מין מלווים בריבית". הנוכחות של האבות היא מסרסת, המרד היחיד הוא בהליכה לקראת הכישלון לסלול דרך עצמאית.

דורו של עוז, שנות ה-50 המאוחרות וה-60, ער לפער ההולך וגדל בין החזון ובין המציאות, לניוון של המערכת הפוליטית והריכוזיות שבה, לנחונות והאתוס הצבאי שמשתרשים בחברה הישראלית, המגמות הלאומניות, התרחקות מהסוציאליזם ועוד. נורית גרץ^[2] מגדירה כך את הרעיונות של הדור "המציאות הישראלית הפכה למציאות דלה, מרוקנת מערכים, סמל בלבד לתכנים שמילאו אותה בעבר. גיבורים כאריזמטיים, בלתי אחראיים, שתרמו להגשמה מסולפת של החלום הציוני, מובילים מדינה של אזרחים פאסיביים, נגררים, בכיוונים בטחוניים, כלכליים מוטעים לאסון והרס".

עוז מתייחס לאותו דור אבות אימתני שבן-גוריון הפך לסמלו הבולט: "מאף אחד לא פחדתי כמו שפחדתי מבן גוריון, למרות שבעצם הסכמתי איתו ולא עם מתנגדיו. הוא היה ענק מולם. כשהייתי ילד הייתי משיחי, קראתי על דמויות כאלה, אבל עוד לפני שראיתי את בן גוריון פקע אצלי עניין המשיחיות כי ראיתי ששורשו בעיוות נפשי, ברודנות אב וברודנות משפחה וברודנות של המתים על החיים. משום שעצם המושג הזה פירושו שדרכו המתים מעבירים שדרים ומצוות אל החיים והשדרים האלה עלולים להיות קטלניים... שם אצל בן גוריון ראיתי את אש-השדים הגדולה. " כלומר הפחד הוא כאשר בני אדם מפסיקים להיראות במוגבלותם האנושית והופכים לגדולים מההיסטוריה, דמויות משיחיות, דתיות, מהפנטות שלא ניתן לבקר אותם כי הם כביכול מייצגים רעיון ולא רק יצרים אנושיים כמו הרצון לכוח, קנאה, חיפזון ועוד.

גיבוריו של עוז בספרים המוקדמים מנסים להשיל מעל עצמם את אותו הכוח המשיחי המסוכן שנקשר ברומנטיקה של משמעות וגבורה. גיבוריו הם פאסיביים ותלושים ובשורת הניצחון שהם מביאים היא בעייתית^[3]. " בן גוריון היה תופעה דתית, הוא גילם באישיותו את כל המיסטיקה היהודית, הקבלה, שבתאי צבי, ההתאבדויות על קידוש השם..בחולדה למדתי שצריך לסמוך על התבונה ולא על האינסטינקטים, שאי אפשר לפייס בין המרהיב, המפתה והמסעיר ובין הטוב. הטוב הוא רגיל וקטנוני והרע הוא צבעוני ומרתק והיחס אל הרע יכול להיות כיחס הפרפר אל האש. אם הוא פרפר חכם הוא רק מסתכל בה מרחוק..אף על פי שההעתק הוא משפיל ומדהה המקור הלוהט הוא המוות...למדתי להפריד, מחיר הדראמות הגדולות הוא מוות ולכן צריך לבחור בחיים ואם רוצים מתוך החיים האלה להתנגעג לעמות אבל לבחור בחיים". עוז בורא גיבור חדש, משהו שבדומה לגדעון תלוי עדיין בין לבין, אדם חדש ללא אישיות ברורה, מורד חלש וקרוע, מורד ללא אפשרות אמיתית למרוד שכן השפעתם של האנשים שנגדם הוא מנסה למרוד על אישיותו היא מכרעת. יתרה מזו, הם הדור המורד הגדול, החזק והמקיים עם ומדינה ולכן המרד היחיד האפשרי בהם הוא דרך שפה אחרת, של חולשה, של נסיגה, של חיפוש ערכים אחרים. של התרחקות מהזהר שבהקרבה עצמית ובקורבן.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

הבן

רומנטיקן אנטי-גיבור

מאוד קשה לתאר את דמותו של גדעון משום שלאורך הסיפור היא נראית כהשתקפות הפוכה של אביו (בסופו של הסיפור תרתי משמע). קשה לתאר את גדעון משום שהוא אינו מצליח לעורר אמפתיה מצד הקורא מלבד לרגעים ספורים שכן רוב הסיפור מסופר מתוך תודעתו של שמשון האב ואפילו המספר הכל יודע מדבר בשפתו. המחשבות של גדעון שכן מועברות לקורא הן כמעט צפויות שכן הן בדיוק המחשבות שיזכרו ללעגו של האב.

אולי מוטב שגם אנו נתחיל מהסוף. כי כך נוהג גם הסיפור. הסיפור נפתח במלים "יומו האחרון של גדעון נפתח בזריחת שמש נהדרת" ומסתיים במילים "דרך הרוח לבוא, לחדול ושוב לבוא. אין חדש". על פניו זהו סיפור טראגי המתאר את נפילתו של חייל. הסופר בוחר את הצורה הנפוצה הזאת של תיאורי מות גיבורים ומסרס אותה מהעוצמה הרגשית ומהתוכן המוסרי הצפוי. אם נחבר את הפתיחה ואת הסיום של הסיפור נגלה גם את התכלית כולה ש"אין חדש תחת השמש". דמות הגיבור החזק, הצעיר, יפה הבלורית והתואר היא דמות נלעגת המתאבדת לעיני הקיבוץ כולו ביום העצמאות של המדינה, במפגן ראוות של גבריות וכוח. גדעון הוא הרי חייל שנפל. אלה שבאופן אירוני זה מתאר ממש את המוות המיותר שלו. כלומר, כל הסמלים והמרכיבים של סיפור גבורה נמצאים כאן (אב שכול, רעיונות גדולים, בן קיבוץ, יום עצמאות, השפה של הסיפור) אבל כל המרכיבים האלה טעונים באירוניה ומציגים את גדעון כאנטי-גיבור שאיננו יכול לחנך ולא מעורר השראה.

פתיחת הסיפור עוקבת אחר התיאור הארוך והמלנכולי של הזריחה. "מראה הזריחה עורר בו איזה התרגשות יגעה, אולי געגועים לא ברורים". לא ברור עד תום אם זו הזריחה שגדעון רואה אבל כאן המספר עוד מזדהה איתו. גדעון ישנוני ומעורפל, הוא תופס את העולם יותר כצייר ולא כהוגה, הוא רומנטיקן ועובדה זו עומדת בניגוד לתפיסה הרומנטית את החיים^[4] והמוות של האבא. כאן, גם המקום להזכיר את החלום שלו על שלכת "ביערות צפוניים אפלים... כל הלילה נפלו עלים חיוורים על המחנה... גם לאחר שהתעורר שמע את רשרוש העלים". לכך אפשר להוסיף גם את הרגישות שלו והפגיעות שלו על ידי נשים. סגנון הכתיבה שלו מסגיר אותו הכי הרבה "הוא אף פרסם שירים עצובים ופארודיות... תוגה ומלכאלולי". העיסוק הזה ברגשות ולא ברעיונות מחליש את הנפש והסיפור הזה עצמו הוא הרי פארודיה אכזרית על סיפורי הגבורה. לא גדעון הוא מחבר הסיפור. שפתו הרי נלעגת. נותרה רק הפארודיה. הנער שזוכה בעצמאות שלו דרך המוות חסר הגבורה.

הקולקטיב

אחד הערכים המרכזיים בראשית שנותיה של המדינה היה הניסיון לברוא חברה חדשה, ליצור "כור היתוך" שמתוכה גם יוולד היהודי החדש. הקיבוצים סימלו את חוד החנית של המפעל הציוני. ערכי השוויון תוך ויתור על צרכים אגואיסטיים למען הגשמתם של ערכים לאומיים. גאולת האדם דרך גאולת החברה.

כבר בתחילת הסיפור ניכר הוא איננו מצליח להיות חלק ממקצב ההתנהלות הכללי שסביבו. הגסות הגברית לא נדבקת בו. הקיבוץ מתואר כאיזה גוף קיבוצי שמתעורר, שצופה, שמצפה. הפלוגה תמריא, הפלוגה תנחת. גדעון מצד אחד משתוקק להיות חלק מהביחד הזה ומצד שני מאוד רוצה שיראו אותו שיכירו בו ועל כך מפנטז "כשיגעו רגליו ברגבי השדה יקיפו אותו ילדי הקיבוץ ויצעקו הנה גדעון שלנו". כילד הוא "אינו מתבלט בחברה... מדבר לאט... חורש את שבילי הקיבוץ בשתיקה עקשנית". קיומו עקר. גרוע מכך חיוך תמידי מרוח לו על הפנים. על כך יוצא קצפו של שמשון ועל כך זוכה הוא בכינוי פינקויו. הוא אינו ילד אמיתי בעצם, הוא חלול משום שלא דבקו בו התכונות של שאר ילדי הקיבוץ. (מצד שני הוא גם אינו מסוגל כנראה

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

לשקר).

מכאן גם הרצון שלו להתגייס לצנחנים. להיות חלק מהכלל ומצד שני לזכות באותם רגעי חירות המשחררים ממבטים שופטים של אחרים. "ורק גאוה עייפה תוסיף להיות בלבך עד שתפגוש במפקד ובחברים, ותוטל אל מקצב ההתארגנות המזורזת." המתח הזה נוכח כל הזמן ובעצם גם מביא בסופו של דבר אותו אל אסונו. "זקני המקום ינסו לזהות את גדעון בין הנקודות האפורות...אסור לי להיבלע סתם ככה בין המון הצנחנים..הלא זה אני ואותי אוהבים...אחרוני חבריו כבר נצמדו אל הרגבים...הוא לבדו המשיך לרחף כמכושף...שתי חופות מעל ראשו". הקצב האיטי, האישי שלו הוא גם מחיר המוות.

מדי פעם המספר משתמש אף הוא בביטוי "אנחנו" כדי להחוות את דעתו. כאילו ישנו הטשטוש בין הפרטי והכללי גם בסיפור. אותו "אנחנו" גם לא מאפשר להציל את גדעון כי העיסוק הוא לא בפעולות ההצלה שלו אלא בהצלה של המיתוס הקיבוצי. ההמון משאיר את נסינות החילוץ האווילים לגיבורי במקום פשוט לנתק את החשמל. אולי זו מכת החשמל שאמורה להחזיר את האנשים אל "החיים", להפריד את "הציבור כולו, גוש צפוף ומבוהל .."

הגבריות

"שם יהפכו אותו לגבר כמו שצריך". אומר שמשון. מה הופך את גדעון הצעיר ללא גברי ? "ילד איטי, נבוך, סופג מכות ועלבונות ולא מחזיר מנה אחת אפיים ..מגיל שתיים עשרה נערות שוברות את ליבו...עלם שחרחר רך, יפה באורח כמעט נשי..ובחיוכים הוא רואה העתק מדויק של חיוכי רעיה גרינשפן". גדעון הוא אפוא נטול כוחנות. רעיה אמו היא "גוצה ומגמגמת". המאפיין הבולט, המוציא אותו מהכלל הגברי זה החולשה וההשלמה עם הקרבנות.

הגוף הוא המאפיין הנוסף. אחד ממטרות הציונות היה להביא לעולם יהודי חדש. חזק ושזוף ובטוח בעצמו, כזה שיחליף את היהודי הגלותי החיוור והחלש (המזכיר את חלומו של גדעון). קצין הצנחנים מייצג את האידיאל הגברי הזה. "קצין בלונדיני, יפה תואר שעליו סובבו אגדות סביב המדורה" הוא אמור להיות הגיבור של הסיפור ולא גדעון הרזה, העייף עם ידיו השחומות. הבלורית הרי היא הסמל לאותו דור פלמ"ח (יפי הבלורית והתואר). יופי גברי, חלוצי מחוספס. הבלורית בסיפורינו היא מעין סמל לכוח האון, לגבריות. בלוריתו של גדעון נופלת באופן נלעג, זו הגאה של שמשון עומדת זקופה וליטוף על בלוריתו של זאקי בסוף הסיפור מסמל את הבחירה בו.

המרכיב הנוסף זה היחס אל הנשים. הגבריות הנכונה היא הרואה בזוגיות כזירה של מאבק כוח, כיבוש ומפגן גברי "ולא בלבד שיתחתן חלילה עם הראשונה שתתמסר לו . עליו לשבור שתיים שלוש מהם לפני שיעמיד חופה..ועליו להביא נכדים הרבה...צאציו של גדעון יהיו להם שני אבות." (שתי החופות שהוא פורס מביאות אותו אל מותו).

זהו אפוא עולם שבו רק הגברים מסוגלים לשאת בתוכם את התוכן הנכון, הנשים הם כלי. לא בכדי גם האינטימיות המתוארת בין הגברים היא כמעט ארוטית "הנמיך המטוס השני ופלטאת קבוצתו של גדעון..בטן הודפת גב, גופיהם מתלכדים לכלל גוש מיוזע וסומר...". הקצין הוא זה שמדבר אליהם דברי אהבה והשיר הנוגה של גדעון לפני הטיסה הופך למעין נהמת ייחום גברית "עד מהרה התחלפו השירים בלחנים ערביים גרונים, כמו נואשים". הצניחה לתוך השדה החרוש היא הזריעה האמיתית. שמשון מתואר כמחובר בטבור אל האדמה. ההיפך מהעקרות של גדעון, מהעמל של שמשון על הגן. יש קשר בין האונות הגברית ובין היכולת להפרות את האדמה. גדעון כושל בכל מבחני הגבריות הישראלית. נשים לב למילה המנחה "ביתוק" שהמחבר משתמש בה במקום הפועל לחתוך. מילה שיש לה הקשר מיני ברור וכך מתוארות פעולות הגברים, הקצין המנסה לבתק את הכבלים וגדעון המנסה לבתק ללא הצלחה את רצועות המצנח מול עיניו המסרסות של האב.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

(אי) הלידה מחדש

התמונה האחרונה של הסיפור בה גדעון תלוי בין חוטי החשמל בין שמיים לארץ, מובל אל מתחת לחופת מותו מעלה אסוציאציות סמליות אינסוף שכנראה בכולן יש יותר מקורטוב של אמת. יש הרואים בכך הסתבכות בחזונו של האב^[5]. אחרים רואים בכך את שחזור של מעמד העקדה בה מקריב האב הקדום את בנו והאיל מסתבך בשיח (גדעון? גידי? גדי?). המפגש הישיר בין זאקי ובין גדעון מול עיניו הבוחנות של האב הוביל פרשנים רבים לראות בסיפור הד לסיפורם של קין והבל המביאים את קרבנם לאב הדומם. כאמור בכל אלה יש יותר מפיסת אמת ונגע בכך בהמשך.

הקפיצה מהמטוס של גדעון מזכירה מאוד את כל מעגל הלידה "...אימץ את ברכיו וכמו נולד אל תוך האור...זעקת חדווה...נקרעה מגרוננו...נפל בלב שמח...אף פעם בחייו לא טים אהבה כה עזה...כל שריריו נדרכו ומעיין של עינוגים פכה בבטנו...כמשתגע זעק מרוב אהבה...חש שיד נעלמת מושכת אותו למעלה אל המטוס...הנפילה התחלפה בערסול רך...כאילו צף בברכת מים חמימים...פתאום הכתה בי בהלה עזה איך יבחינו בי". זוהי פסקת מפתח המתמצת את הרצונות הכמוסים של גדעון. הלידה מחדש, ההיפכות לגבר, חום, הקבלה על ידי האב והחברה, הניסיון לזכות באהבה."

גדעון מעוניין באבא וכך הוא קורא לשמשון משך כל המעמד. לא אב רוחני, אלא אבא. הוא קיווה לזכות במבטו בזמן הקפיצה. זו השלמת המסלול בו החל בגיוסו לצנחנים. עם זאת, החלום הזה מתנפץ. הקצין הבלונדיני המתרוצץ הוא דמות הגיבור הרצוי. גדעון מילל ורועד מפחד, הוא חוזר כבר בשלב הראשון להיות גדעון הילד הדחוי. בקושי רב הוא משתמש בנשק שלו כדי לבתק את הכבלים.

עם זאת, הרצועה האחרונה נשארת מחוברת וגדעון נשאר הפוך ותלוי. אני חושב שדימוי זה מזכיר יותר מהכל לידה. מסיבה לא ברורה לא מוכן ולא יכול גדעון לחתוך את הרצועה. הוא מצפה שאבא יציל אותו ויקבל אותו למרות שלא עמד במבחן הגבריות אך במקום זה אבין מנעץ אותו "פחדן שכמוך...אתה משוגע ופחדן...פינוקיו סמרטוט ופחדן...אז חדלה גם רוח הים". זוהי הדחייה של האב. גדעון מתגלה כלא ראוי להיות היורש. לכן הוא גם נמצא במלכוד ולא יכול ליפול, הרי הוא כבר נפל הכי נמוך. הוא נדחה באופן מוחלט ואבא לא בא ליילד אותו מחדש.

רגע של הבנה צלולה חודרת את גדעון בעודו תלוי הפוך "הכל היה מהתלה בעיניו, הטנדר, השדה, האנשים, אבא, הצבא, הזאטוטים וגם הפגיון שבידו". רגע זה של שינוי הפרספקטיבה הוא גם רגע ההבנה שאינו יכול "להפוך" את העולם.

הילדים. אותו דור שלישי שבו תלה שמשון תקוות מתנהגים באכזריות נוראה ועוברים טרנספורמציה חיתית. הם כאילו משחרים לטרף וזאקי הוא זה המתאכזר יותר מכל אל גדעון חסר האונים שמצטרף אל לעגם של ילדים מתוך ייאוש אירוני. אותו זאקי, שמושווה שוב ושוב לקוף מטפס במהירות. זה אולי שיא האירוניה כלפי אותו דור שאמור להתעלות על דור האבות. הוא מטפס במהירות וללא פחד במקום שבו הקצין כשל.

"...בזיק צלילתו האחרון ראה לפניו את אחיו המכוער וחש את נשיפת אפו על לחייו...חש את ריחו...את השיניים החותכות...אימה נוראה סגרה עליו, כמו מסתכל בראי ורואה מפלצת...הסיט העיר בו כוחות אחרונים...הוא התנפל אל הכבל וראה אור". האם אינסטיקט בלבד מניע את גדעון במעשהו הנואש האחרון? או אולי הוא רואה את מה שהוא עתיד להיות, את הבבואה המפחידה שיכולה להתגלות בו. אולי זהו פחד מהאכזריות המגולמת באחיו, אכזריות שיכולה להיות מונעת רק על ידי הרצון לספק את רצונו האכזרי של האב ולהביא את הבן השני כקורבן. אולי זהו חוסר המוצא שגדעון שב אליו. הפחד דווקא מרגע ההשתחררות, מהעקרות שמצפה

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

לו בנחיתה, הוא ממש את הבחירה היחידה שבעצם נותרה בידיו "כאילו יש לך ברירה וכאילו ההחלטה היא כולה בידך". ההחלטה לא לתת לאיש לבחור בשבילו. בזרועות פרושות הוא מתנפל אל הכבל ורואה את האור השונה מהזיו שאביו ניסה להקרין עליו.

האב

הדמות

בניגוד לבנו שמשון צופה את השרב "עוד אמש הניח בוודאות כי השרב יבוא..הוא סגר את התריסים כדי להגן על החדר מפני השרב". דרכיו צודקות ואין לו פנאי לשהות מהורהרת מול צבעי הזריחה. יש לחייו תכלית ברורה ונשגבת. שמשון הוא התגלמות האידיאל החלוצי. יתרה מכך הוא זה שמעצב את האידיאל הזה ולכאורה נאלץ לשלם על זה מחיר אישי. המערכת הערכית המכרעת מובלטת כבר בהתחלה: מלאכה, סגפנות, שילוב בין הגות ומלאכת כפיים, דוגמא אישית, חסכנות, חוסר היכולת לסטות מהאידיאלים. "יום חג היום אבל אין חוגגים בבטלה...ככל שלמד להבין לחולשות הזולות ולסטיותיו כך הרעיוניות כך גברה בו האכזריות כלפי חולשותיו שלו". הוא איש של בחירה, דמות מופת ורק הוא לבדו יכול לשפוט את עצמו ותמיד יעשה זאת בחומרה שהרי "גורל היחיד כמו גם גורל הכל".

"זה שנים הוא לוחם מלחמת גוף ורוח על קידוש חזון נעוריו...לא הניח למעמדו כאיש רוח מרכזי של התנועה שיפטור אותו מהחובות המוטלות על כל חבר מן השורה". השילוב בין הרוח והחומר הוא ציר מרכזי באפיון שמשון ובאידיאל שהוא מציג ומעצב. גן הנוי היפה שהוא היה אמון עליו (והאחראי הצעיר החדש חירב) מסמל במידה רבה את גן עדן וההקבלה לשמשון כאל האדם הראשון ברורה. עליו מוטלת המשימה הכבדה "לעבדה ולשמרה". להיות האב הרוחני, האדם הראשון.

הגבריות

"גבו הרבוע, כתפיו החזקות והחכמות...בלוריתו השופעת...כל אלה משכו אליו את הנשים כציפורים סחרחרות". שמשון שייבוים (אילן יפה), הוא בעל השם של שופט, גיבור מקראי וכובש הנשים, האיש שאונו בשערו. אמנם "את כל אונו שיקע ביצירה ההגותית...הבדידות עלתה לו במחיר כבד של הקמת הקן המשפחתי", אבל חשוב להדגיש שתכונותיו הגבריות לא נפגעו וגם לא אונו.

לשמשון לפחות בן אחד לא מוכר על ידו בקיבוץ (הלא הוא זאקי) והאגדות על כיבושיו מסתובבות להן אבל אין בכך ביקורת על אופיו אלא מעין הערצה סמויה. אישיותו נמצאת לכאורה מעבר לשיפוט מוסרי רגיל (סתירה גדולה לדרך הצגתו כצדיק).

שמשון מביא ילד בגיל 56 לא בכדי להיות אבא אלא כדי "כדי להוליד יורש שיישא את חותמו ושמו לדור הבא". את רעיה הוא כובש בסערה (כמו יעד צבאי). ילד בגיל זה הוא סמל לאונו. רצונו של שמשון לצקת את עצמו לתוכו. בגיל 75 "גופו עדיין מונע בשרירים חזקים ושקטים..רק בקולמוסו רושם שמשון את שמו על בניינו הלאומי והתנועתי". הוא ויתר על הניסיון לעצב את בנו והוא אפוא מעצב את ההיסטוריה הלאומית כולה. ההיסטוריה היא המרחב בו מתבטא אונו.

אבא

"הדור השני צמח בצל מפעלנו, על כן הסתבך...אבל הדור השלישי הוא שיהווה סינתזה..אבותיהם ינחילו להם ספונטניות וזקניהם את הרוח...אני רואה לנגד את עיני את גדעון ואת חבריו וצר לי על כך, ייאוש שטחי נודף מהם, שיממון, לגלוג ציני...אינם יודעים לאהוב בכל מאודם ואינם יודעים לשנא בכל מאודם..". שמשון לא מנסה להיות בעל או אבא אלא "אב".

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

מייסד שושלת, חלק מניסוי היסטורי וגנטי מרהיב. הוא מפרש נכון את המצוקה שבה שרוי הדור השני שאינו מסוגל להשתחרר מדמותם של האבות אבל הוא מקווה שנכדיו של גדעון יהיו מופת כי יהיו שילוב בין הדברים. שמשון גם עומד בצורה נכונה את הריקנות ואבדן הדרך של הדור הצעיר, אבל כל ההתבוננות הזאת לא מובילה אותו לחשבון נפש פנימי. למעשה גם הוא ממולכד בתבנית שבנה (ובנו) לו.

המילה "אבא" בעוצמתה ובפשטותה נשמעת רק בדיאלוג המוזר בין גדעון התלוי ובין שמשון המתבונן בו מלמטה. התואר הזה כביכול מוריד מדמותו האצילית ומצמצם אותו בחזרה למימדים אנושיים. השרב הפושה בכל מסמל אולי יותר מכל את תחושת המחנק הבלתי אפשרית של העוצמה הזאת. הסיום האירוני המתאר את שמשון כ"מעמד של אב שכול האופף את האדם בהילה של ייסורים קדושים". בעצם, מותו של בנו רק הוסיף למעמדו הרם כמין מרכיב שהיה חסר.

עם זאת, הספקות וחוסר הביטחון מכרסמות בתודעה של שמשון כמו שהראינו. מצד אחד הוא מעניין להטביע את חותמו ביורשו ומצד שני מתנגב גם איום מרומז על מעמדו שאין הוא מסוגל לשאת. יחסו אל זאקי (הפרא) כלפיו הוא אולי הרמז הבוטה ביותר. ילדו שלו שלא פוחד ממנו, לועג לו במשך הסיפור כולו ונגוע באיזו חייתיות ורוע מלעז. שמשון אינו מסוגל להניח עליו את ידיו.

החלום שעוקר את שמשון משלוותו הוא הרמז השני הנוסף. חלום מוזר שמפריע לו במלאכת הכתיבה. מיישהו הקים בריכה ללא רשותו במדשאה של הקיבוץ, אישה קוראת לו להפסיק את השערורייה המתרחשת שם, בתוך הבריכה היו דגי זהב, ילד ממלא את הבריכה בצינור גומי שחור ולא שומע בקולו, הוא הולך בעיגול רק כדי לגלות שהילד שואב את המים בקצה השני של הצינור מהבריכה עצמה, אחר כך הוא נזכר שגם תחבולת שחמט צצה לו בחלומה המטריד.

אפשר אמנם לקרוא את החלום במספר דרכים, אבל ברור שיש בו חשש לאבדן סמכות. אולי השערורייה היא אותו ממזר שמשון לא מכיר בו באופן רשמי. תחבולת השחמט מתחברת לתיאור יכולותיו המשתפרות של גדעון המאיים לנצח את אביו. הבריכה והדגים רמז מטרים לנפילתו של גדעון "שכמו צף בבריכת מים חמימים", הדגים הם מעין גלגול של ניירות הזהב מבובבונירות שגדעון היה מסתובב עמם. הבריכה מתמקמת בלב הקיבוץ. הצינור שהנער מחזיק הוא אולי סמל לאונו^[6] ואולי העימות של שמשון עם חוסר התוכלת של מפעלו שאין בו חידוש אלא סתירה וחוסר הגיון מובנה. העקרות הקרבה.

גם דמותו של שמשון עוברת דה-מיסטיפיקציה והופכת לנלעגת בדיאלוג שבינו ובין בנו התלוי. שמשון ההוגה הגדול יורד לשפתם של הילדים ואולי בגלל זה מרגיש גדעון את ההיתר להרגו. עם זאת, בסופו של הסיפור, כאשר הבכורה (אולי גם הברכה) עוברת לזאקי, אחרי שמצטייר שמשון במלוא אונו כאב שכול הוא נופל לתוך ערוגות גן הנוי שאותו טיפח "הכל החשיך והזקן התמוטט לתוך ערוגות הנוי". לראשונה מתואר שמשון כזקן. אולי רמז גם לכינוי של בן-גוריון בשלב ההתמודדות האחרון. נשים לב, שבניגוד לגדעון שרואה את האור עיניו של שמשון מחשיכות. אולי רמז לחוסר ההבנה אולי להיפך דווקא להבנה העמוקה שמלחת אותו.

חזור

רוח (הקודש ?)

הרוח היא מעין דמות נוספת המלווה את הסיפור. מצד אחד יש לה מקום סמלי, רוח האדם ורוח האומה. הצפי שלנו במבנה זה של סיפורים שרוחו של האדם תגבר ותהיה לנו למופת. הרוח של גדעון זוכה לעצמאות מפוקפקת בסיפור זה בהשתחררות מאביו הרוחני. בניגוד לכל אותה פרשנות סמלית הרוח היא בסך הכל רוח, מקרית ומרעננת שאולי כובד הקיום בארץ והצורך

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

להטעין כל דבר בסמליות ניצחת.

יותר מהכל מנסה לדעתי הגיבור להשתחרר ללא הצלחה מהרוח הדתית, המשיחית שמערבבת את הכל. הוא אינו יכול גם לראות את עצמו מחוץ למימדים אלו וכמובן שגם לא יוכל לעמוד בהם. את הצניחה הוא מתאר כך "הם ימתינו בלהיטות לגיבורם שירד מן השמים". זהו תיאור של המתנה במתח משיחי, ציפייה לגאולה. בני אדם לא יכולים לחיות בעוצמות אלו. כמו המטסים שאוגרים תנופה כדי להתרומם, אלו הכוחות שלהם היו זקוקים גם האבות בהקמת המדינה. תנופה שמסוכנת עכשיו.

שמשון עצמו מתאר את עצמו במונחים דתיים. הוא אינו זונח לא את חובתיו כאבא, אלא רק כאב רוחני ושופך על בנו את "קרני אישיותו", מעין התגלות אלוהית תמידית שהבן מוכרח לצפות בה. יתרה מכך, שמשון נושא "עטרה שאינה בת חלוף", הוא הרי מאביה של תנועת העבודה. זהו מעמד של קדוש, כך מתואר גדעון הצופה במטס "גבותיו הלבנות העבותות העלו על לב המתבונן בהם משהו מדיוקנאות הקדושים הפרבוסלאביים".

המטרה של האב הרוחני שכולו חזון והגשמה היא הרי כמעט בלתי אפשרית, ליצור יהודי חדש, דור אחר ש"זקוק מספיקים של תורשה גנטית עקמומית". שמשון אפוא מחויב לברוא יהודי חדש, דמות חדשה אחרת לגמרי כאשר הוא נלחם בהיסטוריה היהודית, בדמות היהודי הגלותי הנחשל והחלש, הרוח חייבת להיות בעוצמה כזאת שתוכל לשנות את הגנטיקה הבעייתית עצמה.

"להק של שני מטוסי סילון ביתק את חלקת הרקיע. תריסר עופות פלדה מחוטבים ליופי ולרוע המחזירים את קרינת השמש בריצוד-סנוורים. ערוכים היו בתבנית של להב פגיון. זעמם הרעיד את הארץ". המטוסים מרחפים כל הזמן מעל (הסיפור) הם ההשתקפות על הרוח בגדולתה. מצליחים בקלות איפה שגדעון שב וכשל. כמוהם, גם זאקי שיעלה עם הסכין מנתגד לכוח הכבידה. הרוח מתגלמת בכוח האדיר, ברצון להשתכר ממנו ולחיות תמיר בתוך הפער הזה.

בדומה לשרב גם כך הרוח שמנסה שמשון להחדיר בבנו ומייצגת את אותו דור האבות. "אצל ברנר הכל בוער באש, גם האהבה וגם השנאה". בדומה לאותה להבה של המטוסים. אולם כמו שכבר הצבענו בראשית הדברים, החיים בתוך הלהבה הם חיים המביאים לקרבן עצמי אינסופי. הדרמה שבמוות כפי שמכנה אותה עוז. אותו הלהט המסוכן של כור ההיתוך, להט החרב המתהפכת בכניסה לגן עדן. אולי בכך הסכנה הגדולה מכל, הניסיון להקים גן-עדן אוטופיה, במקום שבו תשרור רק רוח בקנה מידה אלוהי, תביא להיעלמותה שח הרוח האנושית.

אלכס רויטמן
אוקטובר 2011

מקורות:

ברזל הלל, **שישה מספרים**, ת"א, תשל"ב.
כהן אהובה, **סיפור קין והבל כתשתית להבנת הסיפור "דרך הרוח"**.
גרץ נורית, **עמוס עוז: מונוגרפיה**, ספריית פועלים תשמ"א.
בלבן אברהם, **בין לחיה: עיון ביצירתו של עמוס עוז**, פועלים תשמ"ו.
מזור יאיר, **ליטוף באפלה: על סיפורת עמוס עוז**, כתר 1998.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

^[1] נוכחותו של הסופר בחברה 143 ברנקר מתוך ספר עמוס עוז

^[2] גרץ, מונוגרפיה 23

^[3] גרץ 28

^[4] רומנטיזם היא תנועה רעיונית שנולדה באמצע המאה ה-19, היא האב הקדום של לאומיות.

תנועה זו רואה ברוח הייחודית והחד פעמית של האדם ושל האומה ככוח יוצר וגאוני.

הרומנטיזם חותר תחת תפיסות כוללניות של האנושות ושל השכל ומחפש את הרוח הייחודית

שבאדם.

^[5] ראה א.כהן, "סיפור קין והבל כתשתית להבנת הסיפור "דרך הרוח", עמ' 228.

^[6] הלל ברזל, על שישה מספרים